

in the field of health saving educational environment formation), organizational and constructive (providing estimation of knowledge, abilities, skills and experience in the sphere of health saving educational environment), as well as axiological and reflexive (oriented at the assessment of skills, knowledge and experience gained in health saving educational environment). It has been also revealed that the formation of health saving educational environment provides rational organization of the educational process. It should be based on the principles of videoecology, healthy living, using recreational health saving technologies, keeping health and safety policy, etc.

Keywords: preparedness, health saving principles, future Physical culture teachers, educational environment, components, criteria, structural components, organization of the educational process.

Подано до редакції 12.01.2016

Рецензент: д. пед. н., проф. П. Б. Джурицький

УДК: 378.937

Алла Францівна Линенко,
доктор педагогічних наук, професор кафедри музично-інструментальної підготовки,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкрито феномени «ідентичність» та «професійна ідентичність» в розрізі їх трансформування в систему підготовки майбутнього вчителя. Розглянуто різні наукові підходи до визначення сутності феномену «професійна ідентичність», представлено його компонентну структуру.

Ключові слова: ідентичність, ідентифікація, професійна ідентичність, педагогічний ідеал, майбутній вчитель.

Постановка проблеми. Парадигма сучасної вищої освіти включає цілі, спрямовані на самореалізацію майбутнього вчителя через засвоєння системи загальнолюдських цінностей; співвіднесення себе з особистісними потребами суб'єктів навчально-виховного процесу; на систему особистісно-зорієнтованих технологій, методів і форм навчання, введення діалогічного стилю міжособистісного спілкування, врахування широкого спектру індивідуально-особистісних якостей студентів. Сенсом педагогічного процесу стає розвиток, саморозвиток, самовдосконалення особистості майбутнього вчителя, спрямованість педагогічного впливу на його внутрішній світ, його індивідуальність. Усе це актуалізує проблему формування професійної ідентичності студентів.

За своєю природою означений феномен дає можливість студенту адекватно своїм здібностям, можливостям, інтересам самовизначитися у професії, усвідомити та оцінити свої сильні та слабкі сторони, цілеспрямовано організувати, регулювати і осмислено будувати свій життєвий і професійний шлях, успішно самоактуалізуватися в професії.

Термін «ідентичність» увійшов у словники гуманітарних наук з другої половини ХХ століття. Означеною проблемою займалися філософи, соціологи, психологи, педагоги.

Якщо розглядати феномен «ідентичність» з точки зору самобутності, унікальності людини, становлення особистості, свідомості і самосвідомості, то необхідно спочатку звернутися до філософських, наукових до-

робків таких мислителів і вчених, як-от: Платон, І. Кант, Г. Гегель, М. Хайдеггер, П. Рікер, П. Флоренський, В. Біблер, М. Бахтін, М. Мамардашвілі та ін.

Людина у Платона розглядається в аспекті її співвіднесеності з позачасовим світом ідей і сутностей, з якого походить душа і до якого вона прагне [4, с. 225]. Аристотель бачить в людині загальну, позачасову, сутнісну природу. Незважаючи на те, що в таких філософських течіях, як софістика, скептицизм і епікуреїзм містилися певні передумови для виникнення поняття «індивідуальність особистості», вона все ж не могла повною мірою розвинути в античності. В цьому аспекті значення християнства полягало у виявленні унікального, неповторного начала в людині. Особистісне розуміння Бога, особистісна любов, індивідуальне безсмертя, спокутування і порятунк – елементи, які прийшли в протиріччя з поглядами античності [4, с. 228].

Тільки в філософії Відродження індивідуум вперше досягає в повному розумінні автономної свідомості самого себе, свого власного «я». Ще більшу значущість подібна тенденція знаходить у Новий час. Пріоритетною ідеєю в концептуалізації проблеми особистісної ідентичності в цей період стає перенесення акценту на феномен самосвідомості суб'єкта або рефлексивного ставлення до самого себе [4, с. 54]. У німецькій «філософії тотожності» Ф. Шеллінга ідентичність трактувалася як тотожність структур «чистого мислення» або «чистого «Я» і поставала як безпосередньо дана, самоочевидна в свідомості, що пізнається. В цьому відношенні дисонансом виступала

філософія Г. Гегеля, де феномен особистості розглядається в аспекті визнання універсальних норм, що виражаються в наступному принципі: «Будь особою і поважай інших як осіб» [6, с. 98].

Систематична розробка концепції особистісної ідентичності пов'язана з «теорією пам'яті» («memory theory») Дж. Локка, в якій єдність і тотожність особистості вбачається у функціонуванні свідомості, здатності особистості згадувати про свої попередні стани і здійснювати рефлексію своїх свідомих актів [9, с. 387-388]. Д. Юм висунув заперечення, що сам факт особистісної ідентичності не можна зрозуміти на підставі одних лише відносин свідомості. Не вдаючись довго в філософський аналіз проблеми, можна відзначити, що в сучасній філософії сформувався усвідомлення, що філософія суб'єкта (Р. Декарт, Дж. Локк, Г. Лейбніц, І. Кант) з її базовими концептами «Я» і індивідуума не є адекватною основою експлікації особистісної ідентичності.

Сучасний погляд на сутність ідентичності виділяє той аспект, що людина може стати особистістю тільки завдяки досвіду спілкування з іншою особистістю. Так, Е. Муньє стверджував, що особистість існує тільки в своєму прагненні до «іншого», пізнає себе через «іншого» і знаходить свою ідентичність тільки в «іншому». [10, с. 36-37].

М. Бахтін, продовжуючи лінію Х-Г. Гадамера, виходив з діалогічної суті не тільки суспільного, а й особистісного буття, що розуміється як спільне буття індивідів. Вчений стверджував, що формування людської особистості та її ідентичності можливо тільки за допомогою діалогічного спілкування з іншими самосвідомостями. Мислення людини, її ідеї існують не в ізольованому світі, а формуються в діалогічній взаємодії з думками та ідеями інших людей і мають інтерсуб'єкту природу [2, с. 99-101].

У психології поява терміна «ідентичність» пов'язується з ім'ям Е. Еріксона, який розуміє цей феномен як внутрішню безперервність і тотожність особистості. Згідно з ідеями вченого, ідентичність являє собою структуру, що складається з певних елементів, яка переживається ним суб'єктивно як почуття тотожності і безперервності власної особистості при сприйнятті оточуючих, які теж визнають цю тотожність і безперервність. Почуття ідентичності супроводжується відчуттям цілеспрямованості і осмисленості власного життя і впевненості в зовнішньому схваленні [13]. Е. Еріксон розглядав психосоціальну ідентичність як необхідну умову для збереження здоров'я особистості, її внутрішньої цілісності, стабільності, як важливу особистісну потребу.

І. В. Антонова, узагальнюючи результати психологічних досліджень, присвячених феномену «ідентичність», виділяє наступні його тенденції: ідентичність структурується на змістовний і оцінний елементи; існує два аспекти ідентичності: особистісна і соціальна, остання є первинною і формується в результаті взаємодії індивіда з оточуючими людьми; ідентич-

ність – це динамічна структура, яка розвивається протягом усього життя людини, причому цей розвиток має нелінійний і нерівномірний характер, може відбуватися як в прогресивному, так і в регресивному напрямках. На поведінковому рівні ідентичність розглядається як процес вирішення життєво значущих проблем стосовно себе і свого життя, що пов'язано із самовизначенням [1].

А. Бандура бачить в ідентифікації процес копіювання суб'єктом думок, почуттів, дій іншої людини, який грає роль моделі.

Продовжуючи аналіз феномену «ідентифікація», необхідно привести позицію українського вченого І. Бега, який при відокремленні феноменів «ідентичність» і «ідентифікація» визначає перший з них як «внутрішній, суб'єктивний стан особистості, в якому виражається її самоусвідомлення, як своєрідна стійкість, самоототождження, переживання постійного Я, його збереження» [3, с. 45]. А в ідентифікації психолог бачить механізм і процес, що її формують.

Енциклопедія освіти розглядає ідентифікацію як «уподібнення, встановлення тотожності об'єктів на підставі тих чи інших ознак. У контексті пізнавальних актів ідентифікація тлумачиться як цілеспрямований свідомий процес зіставлення одного об'єкта з іншим за сукупністю певних ознак чи властивостей, як прийом, за допомогою якого встановлюється ідентичність чи відмінність об'єктів» [7, с. 393]. Тобто ідентифікація – це процес ототожнення суб'єктом самого себе з іншим суб'єктом, групою, взірцем на основі емоційно-ціннісного ставлення до них.

На наш погляд, дуже важливим аспектом формування майбутнього вчителя є ототожнення себе не просто з педагогом, а з педагогом-ідеалом і, як наслідок, надбання необхідних професійних компетенцій, ціннісних орієнтацій, знань, умінь та навичок, а також широкого спектру професійно значущих та особистісних якостей, які притаманні такому педагогу-взірцю і які відсутні чи слабко, не у повній мірі, сформовані у студента. С. Тищенко підкреслює, що «у процесі ідентифікації запозичуються не лише зовнішні форми поведінки особистості-взірця для наслідування, а й виникають передумови для формування певних особистісних структур того, хто уподібнює себе до взірця, а саме ідеалів, світоглядних уявлень, інтересів тощо [7, с. 393].

Як відомо, ідеал – це зразок, досконалість, вища мета людських прагнень. Мета виховання не може бути висунута довільно. Вона повинна відповідати уявленню суспільства про ідеал особистості, включати соціокультурний контекст, тобто це сплав соціального замовлення суспільства і педагогічного кредо педагога. Порушуючи проблему сучасного педагогічного ідеалу, необхідно відзначити, що він пов'язаний із сформованою готовністю майбутніх вчителів до безперервного накопичення професійних ЗВН, самостійного їх оновлення, цілеспрямованої діяльності з самовиховання професійно значущих якостей, постійного саморозвитку та самовдосконалення на педа-

гогічній ниві, тобто актуалізованій активної акмеологічної позиції в досягненні професіоналізму.

Науковці визначають педагогічний ідеал як «уявлення педагога про те, яким він повинен бути відповідно до тієї педагогічної мети, яку він ставить перед собою, ... він проявляється в усвідомленні ним своєї місії, в баченні себе в педагогічному процесі» [11, с. 111]. Ідеал педагога конкретизується у системі завдань, які йому повсякденно необхідно вирішувати. Подолання протиріч між педагогічним ідеалом і реальною педагогічною практикою актуалізує у вчителя потребу перетворювання, самозміни, пошуку інноваційних технологій, методів, форм, засобів вирішення педагогічних завдань. Можна зробити висновок, що розв'язання виникаючих протиріч є джерелом педагогічної творчості.

Таким чином, ідентифікація є механізмом, процесом становлення, функціонування і розвитку ідентичності. За своєю природою вона спричиняє ототожнення себе з іншими людьми чи групою, що призводить до наслідування дій інших людей, присвоєнню їхніх цінностей і настанов, тоді як ідентичність – це більшою мірою соціальний продукт, який виникає із діалектичного взаємозв'язку індивіда і суспільства.

Серед науковців існують дві точки зору на сутність професійної ідентичності. Так, Е. П. Єрмолаєва вважає, що професійна ідентичність є продуктом тривалого професійного розвитку, що з'являється на високих рівнях осягнення педагогічної професії і властива вже досвідченим педагогам, які мають солідну професійну базу. Інші науковці, наприклад, У. Родігіна, Б. Шнейдер і ін., навпаки, стверджують, що професійна ідентичність може розвиватись у студентів в процесі навчання у виші і професійне навчання є джерелом її формування. Ми поділяємо останню точку зору і вважаємо, що саме педагогічний виш дає можливість майбутньому вчителю усвідомити соціальну значущість професії педагога, активізувати його відповідальність перед суспільством за результати своєї педагогічної діяльності, сформувати професійне самоусвідомлення, професійну компетентність, стійку рефлексивну позицію, яка виражається в постійній потребі в самооцінці, самоаналізі, педагогічних діях, наявності та самокорекції особистісних і професійно значущих якостей, необхідних для повноцінної творчої педагогічної діяльності. В основі професійної ідентичності майбутнього педагога лежить процес самопорівняння з педагогічним ідеалом, що і є тим стимулом, який веде його до осягнення професії через саморозвиток, самовиховання, самовдосконалення.

Педагогічну точку зору на проблему професійної ідентичності висловлює Е. Ф. Зеєр, який бачить в означеному феномені професійний Я-образ, що складається зі стереотипів і унікальності власного «Я»; з усвідомлення своєї тотожності з професійним образом «Я» [8].

Можна зробити висновок, що в основі процесу формування професійної ідентичності виступає професійна самосвідомість.

На нашу думку, педагогічна самосвідомість орієнтована на відображення і перетворення суб'єктом педагогічної дійсності, а також передбачає узагальнене, оцінне і цілеспрямоване відображення і конструктивно-творче перетворення педагогічної дійсності в попередньо уявній побудові дій і передбаченні їх результатів, в розумному регулюванні і самоконтролі власної поведінки, а також передбачає цілісну самооцінку себе як вчителя і свого місця в педагогічному процесі.

На нашу думку, в структуру професійної ідентичності майбутнього вчителя входить мотиваційний компонент, який відображає його професійну спрямованість, професійні інтереси, позитивне ставлення до майбутньої педагогічної діяльності. Тобто у цьому випадку необхідно сформувати позитивний образ професії, студенти повинні бути ознайомленими з позитивними зразками в професійно-педагогічній діяльності.

Когнітивно-діяльнісний компонент включає не тільки комплекс професійно педагогічних, психологічних, спеціальних знань, умінь і навичок, а й знання про вимоги, які соціум висуває до сучасного вчителя, компетентного професіонала.

Третій компонент – оцінно-регулятивний – передбачає самооцінку своїх можливостей, здібностей у контексті педагогічної діяльності, наявності необхідних професійних знань, умінь, навичок. Крім того, він включає самоконтроль і самокорекцію, що дає можливість майбутньому вчителю співвіднести себе, свої можливості, наявність професійно значущих якостей, комплекс професійних компетенцій, ефективність навчальної діяльності із зразком педагога-творця і коригувати в разі потреби комплекс перерахованих вище складових. Це дає змогу студентам продуктивно здійснювати саморозвиток, самовдосконалення.

Засобами реалізації процесу формування професійної ідентичності в нашому дослідженні виступали: ігрове імітаційне моделювання педагогічних ситуацій, дискусії, захист педагогічних проєктів, психологічні тренінги, практикуми, спрямовані на саморозвиток, самовиховання, самокорекцію особистісних якостей, необхідних для здійснення педагогічної діяльності.

Висновки. У процесі підготовки майбутнього вчителя існує необхідність формування професійної ідентичності, тому що вона сприяє ототожненню студента з майбутньою соціальною роллю, з педагогічною професією, приналежністю до когорт вчителів. Ототожнення себе з педагогами-ідеалами, до яких він повинен прагнути, вирішення завдань, поставлених соціумом, завдань, які майбутній педагог ставить сам перед собою, досягнувши поставленої мети, все це сприяє актуалізації потреби в самозміні, професійному саморозвитку. Педагогічний ідеал-взірець конкретизується в системі завдань, які студентам необхідно вирішувати повсякденно. Подолання протиріч між Я-реальним і Я-ідеальним є рушійною силою у формуванні професійної ідентичності майбутнього вчителя в його професійному зростанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова И. В. Проблема личностной идентичности / И. В. Антонова // Вопросы психологии. – 1996. – №1. – С. 27-33.
2. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности / М. М. Бахтин. – М.: Наука, 1979. – 265 с.
3. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2013. – № 4. – С. 45-48.
4. Брюнинг В. Философская антропология. Исторические предпосылки и современное состояние / В. Брюнинг // Западная философия: итоги тысячелетия [Сост. Жамиашвили В.М.]. – Екатеринбург; Бишкек, 1997. – 212 с.
5. Веричева К. В. Проблема личностной идентичности в философии / К. В. Веричева // Вестник ЛГУ им. А.С.Пушкина. – Т.2. – 2010. – С. 53-60.
6. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. – К: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Зеер Э. Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 149 с.
9. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении / Дж. Локк // Соч.: в 3 т. – Т.1. – М.: Мысль, 1985. – 621 с.
10. Мунье Э. Персонализм / Э. Мунье. – М.: Изд-во Гуманит. лит-ры, 1992. – 591 с.
11. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии / С. А. Смирнов, И. Б. Котов, Е. Н. Шиянов и др. – М.: Академия, 1999. – 512 с.
12. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – С-Пб: «Наука», 2001. – 382 с.
13. Erickson E.H. Identity and the life cycle: Selected papers / E. H. Erickson // Psychological Issue Monograph Series. – 1 (No.1). – New York: International Universities Press, 1959. – 266 p.

REFERENCES

1. Antonova, I. V. (1996). Problema lichnostnoy identichnosti [The problem of personality identity]. *Voprosy psikhologii – Issues on Psychology, 1*, 27-33 [in Russian].
2. Bakhtin, M. M. (1979). *Avtor i geroy v esteticheskoy deyatelnosti [The author and the hero in aesthetic activities]*. Moscow: Nauka [in Russian].
3. Bekh, I. D. (2013). Identyfikatsiia u vykhovanni ta rozvytku osobystosti [Identification in education and development of a personality]. *Pedahohika i psykhohiia – Pedagogy and Psychology, 4*, 45-48 [in Ukrainian].
4. Bryuning, V. (1997). *Filosofskaya antropologiya. Istoricheskie predposylki i sovremennoe sostoyanie [Philosophic anthropology. Historic preconditions and modern state]*. *Zapadnaya filosoftiya: itogi tysyacheletiya – Western philosophy: Results of a century*. Zhamiashvili, V.M. (Ed.). Ekaterinburg: Bishkek [in Russian].
5. Vericheva, K. V. (2010). Problema lichnostnoy identichnosti v filosofii [The problem of personal identity in philosophy]. *Vestnik LGU im. A.S.Pushkina – Bulletin of LHU named after A. S. Pushkin, (2 Vols.)*, (pp. 53-60) [in Russian].
6. Gegel, G. (1990). *Filosofiya prava [Philosophy of law]*. – М.: Mysl [in Russian].
7. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
8. Zeer, E. F. (2003). *Psikhologiya professiy [Psychology of professions]*. Ekaterinburg: Delovaya kniga [in Russian].
9. Lокk, Dzh (1985). *Opyt o chelovecheskom razumenii [Experience in human cognition]*. Soch.: v 3 t – Collection of works in 3 volumes. (1 Vols.). Moscow: Mysl [in Russian].
10. Munie, E. (1992). *Personalizm [Professionalism]*. Moscow: Izd-vo Gumanit. lit-ry [in Russian].
11. Smirnov, S. A., Kотов, I. B., Shiyarov, E. N. (1999). *Pedagogika: pedagogicheskie teorii, sistemy, tekhnologii [Pedagogy: pedagogical theories, systems, technologies]*. Moscow: Akademiya [in Russian].
12. Khabermas, Yu. (2001). *Moralnoe soznanie i kommunikativnoe deystvie [Moral consciousness and communication activities]*. Saint Petersburg: “Nauka” [in Russian].
13. Erickson, E. H. (1959). *Identity and the life cycle: Selected papers. Psychological Issue Monograph Series*. New York: International Universities Press [in English].

Алла Францевна Линенко,

*доктор педагогических наук, профессор кафедры музыкально-инструментальной подготовки,
Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина*

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье раскрываются философские, психологические, педагогические подходы в исследовании феноменов «идентичность», «индентификация», «педагогическая идентичность», «педагогический идеал». Отмечается, что актуальность проблемы формирования профессиональной идентичности состоит в том, что

данный конструкт дает возможность студенту адекватно своим способностям, возможностям, интересам самоопределиваться в профессии, осознать свои сильные и слабые стороны, целенаправленно и осмысленно строить свой жизненный и профессиональный путь. Осуществленный в статье анализ философской, психолого-педагогической литературы позволил выявить сущность феноменов «идентичность», «идентификация», «профессиональная идентичность». Идентификация является механизмом, процессом становления, функционирования и развития идентичности. По своей природе она вызывает отождествление себя с другими людьми или группой, приводит к подражанию действий других людей, присвоению их ценностей и установок, тогда как идентичность – это в большей степени социальный продукт, который возникает из диалектической взаимосвязи индивида и общества. Целенаправленно организованный учебно-воспитательный процесс в педагогическом ВУЗе по формированию профессиональной идентичности дает возможность будущему учителю осознать социальную значимость профессии педагога, его ответственность перед обществом за результаты своей педагогической деятельности, сформировать профессиональную компетентность, профессиональное самосознание, устойчивую рефлексивную позицию, выражающуюся в постоянной потребности в самооценке, самоанализе, педагогических действиях, в наличии и самокоррекции личностных и профессионально значимых качеств, необходимых для полноценной творческой педагогической деятельности. В основе профессиональной идентичности будущего педагога лежит процесс самосравнения с образовательным идеалом и является тем стимулом, который ведет его к постижению профессии через самораскрытие, саморазвитие, самовоспитание, самосовершенствование.

Ключевые слова: идентичность, идентификация, профессиональная идентичность, педагогический идеал, будущий учитель.

*Alla Lyenko,
Doctor of Pedagogy, professor,
Department of Music and Instrumental Training,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine*

PROFESSIONAL IDENTITY IN TERMS OF FUTURE TEACHERS TRAINING: THEORETICAL ASPECT

The article deals with philosophic, psychological and pedagogical approaches to the study of the concepts of “identity”, “identification”, “pedagogical identity”, and “pedagogical ideal”. It has been noted that the issue of professional identity formation is especially relevant due to the fact this phenomenon allows a student to estimate his/her abilities, skills, interests, which leads to self-determination (personal identity); to perceive his/her strengths and weaknesses, shape his/her destiny in personal and professional aspects. The carried out review of philosophic and psychopedagogical literature allows to reveal the essence of the concepts “identity”, “identification”, “pedagogical identity”. Identification is considered as a mechanism, the process of development, functioning and formation of identity. It causes self-equation with other people or a certain group, which leads to the imitation of other people’s behaviour and actions, assumption of their values and attitudes, whereas identity is regarded as a social product, which arises as a result of dialectic interrelation of a personality and society. The purposefully organized educational process at a pedagogical higher educational institution aiming at the formation of professional identity gives a future teacher an opportunity to perceive social importance of the profession of a pedagogue, his/her responsibility to the society for the results and consequences of pedagogical activities; to form professional competences, professional consciousness, stable reflexive position, manifested in constant need for self-assessment, self-analysis, pedagogical activities, correction of personal and professional qualities necessary for the fruitful creative pedagogical activity. The professional identity of a future teacher is based on the process of self-comparison with an educational ideal, which is considered as motivation to comprehend the profession through self-revealing, self-development, self-education and self-improvement.

Keywords: identity, identification, professional identity, pedagogical ideal, future teacher.

Подано до редакції 13.01.2016